

CONSOLIDATIE

door Prof. A. Goudekot

De redactie van dit maandblad heeft het initiatief genomen om een nummer geheel aan de geconsolideerde jaarrekening te wijden. Diverse schrijvers zijn uitgenodigd om evenzovele facetten van het onderwerp te belichten. In het onderstaande wordt aandacht besteed aan de algemene aspecten daarvan.

Bij de algemene beschouwingen past het allereerst onder het oog te zien, of het zin heeft op dit moment de schijnwerper in zodanige mate op dit onderwerp te richten als met een speciaal nummer van een vaktijdschrift in feite geschiedt. Ik meen dat daartoe zeker aanleiding bestaat en wel omdat ik, naar hieronder zal blijken, van oordeel ben dat de consolidatie een onderdeel vormt van het aktuele vraagstuk van de berichtgeving van de onderneming, zowel de interne als de externe berichtgeving. Voor de lezer van dit maandblad behoeft niet te worden aangetoond dat zowel de interne informatie die, zoals het nieuwe leerplan voor administratieve organisatie van het N.I.v.A. vermeldt, dient „voor het besturen en doen functioneren van de huishouding”, als de jaarverslaggeving met haar retrospectieve en prospectieve doeleinden, in het middelpunt van de belangstelling staan. In het kader van ons onderwerp behoeft op de betekenis van de berichtgeving dus niet nader te worden ingegaan en kan worden volstaan met te wijzen op de grote evolutie van de behoefte aan informatie en van de spectaculaire ontwikkeling in de mogelijkheden om daarin te voorzien. De consolidatie, die zulk een belangrijke functie bij de berichtgeving vervult, mag bij deze ontwikkeling zeker niet achterblijven en een regelmatige bezinning op het consolidatievraagstuk is dus noodzakelijk.

Naar aanleiding van het vorenstaande zou ik aan twee problemen nadere aandacht willen besteden: ten eerste dat men voor het onderzoek naar de betekenis van de consolidatie de berichtgeving als algemeen vraagstuk als uitgangspunt moet kiezen en ten tweede dat voor een achterstand in de ontwikkeling van de consolidatie moet worden gewaakt.

Voor het eerstgestelde probleem moet worden nagegaan welke betekenis de splitsing in interne en externe berichtgeving heeft voor het onderhavige vraagstuk. De conclusie moge voorop worden gesteld: voor het consolidatievraagstuk heeft die splitsing geen betekenis.

In beide gevallen toch bestaat een behoefte aan informatie in overeenstemming met het doel van hen bij wie die behoefte opkomt, in beide gevallen moet met de ter beschikking staande middelen op doelmatige wijze in die behoefte worden voorzien. Alle facetten van de berichtgeving, zoals daar zijn aard, frequentie, detaillering, snelheid van berichtgeving, moeten op die behoefte worden afgestemd. Wanneer het bij de berichtgeving gaat om een beeld van de financiële positie en van het behaalde resultaat, moet de informatie die daarop is gericht, een duidelijk inzicht geven in solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit. En waar het zonder twijfel zo is, dat de consolidatie daarbij een onmisbare functie vervult, dan ligt het voor de hand dat het consolidatievraagstuk zowel bij de interne als bij de externe berichtgeving een belangrijke rol speelt. Het valt op, dat in de uitgebreide binnen- en buitenlandse literatuur het consolidatievraagstuk slechts bij hoge uitzondering met name in verband wordt gebracht met de interne berichtgeving.

Met betrekking tot de relatieve achterstand van de consolidatie het volgende. Indien men ten behoeve van het schrijven van een artikel de literatuur nog eens opfrist, dan valt het op dat, afgezien van inleidende aandacht voor de inhoud van consolideren en de eisen die moeten worden vervuld wil een deelneming in de consolidatie worden opgenomen, de techniek van het consolideren een dominerende plaats inneemt in de publikaties. Men constateert in de tijd een ongewijzigde benadering van het vraagstuk met hoogstens hier en daar een gewijzigde oplossing van de deelvraagstukken. In dit verband is het interessant om het kortgeleden gepubliceerde Accounting research bulletin nr. 51 van het A.I.C.P.A. te bezien dat over consolidated financial statements handelt. Er is sprake van een ongewijzigde benadering van het vraagstuk met als grootste afwijkingen van de tot dien gangbare opvattingen:

- (a) dat van niet geconsolideerde deelnemingen jaarlijks het evenredige deel van de winst van de dochter bij de moeder wordt geactiveerd en als winst getoond. Voordien gold de kostprijs van de deelnemingen als waardering van het activum en werden de dividenden als winst getoond;
- (b) verschil tussen kostprijs en intrinsieke waarde bij verwerving van een deelneming moest vroeger als „capital surplus” worden geboekt terwijl dit nu moet worden getoond op een aparte rekening die in een redelijke tijd en systematisch naar de verlies- en winstrekening moet worden overgeboekt.

Oppervlakkig gezien zou men geneigd zijn daaruit af te leiden dat het consolidatievraagstuk zich nog in een stadium bevindt, dat „het boekhouden” reeds lang achter zich heeft gelaten. Van boekhouden naar administreren, van inrichtingsleer naar administratieve organisatie zijn niet zo maar naamsveranderingen, het zijn bewust gekozen wijzigingen in de aanduiding van een activiteit en een kennisgebied die een geëvolueerde inhoud hebben gekregen niet het minst onder invloed van de bedrijfseconomie.

Wanneer echter nader op het verschijnsel wordt ingegaan dan stelt men vast, dat de oorzaak daarvan op een ander terrein moet worden gezocht, namelijk op dat van de berichtgeving in het algemeen. Het is wel onomstreden dat allerwegen veel aandacht wordt besteed en grote vorderingen zijn gemaakt met de interne berichtgeving. Ten aanzien van de externe berichtgeving zijn hier en daar schuchtere pogingen gedaan om tot verbetering te komen. Hoezeer bij het „administreren” mede zijn begrepen de interne en de externe berichtgeving, in de uitwerking wordt de externe berichtgeving in het algemeen verwaarloosd. Weliswaar bestaan onder andere in de Verenigde Staten en in Engeland voorschriften voor de jaarverslaggeving doch deze dragen een casuïstisch karakter, namelijk gericht op die verslaggeving zonder meer.

Bij de leer van de organisatie vormt de decentralisatie een interessant onderdeel. Bij een bepaalde structuur van de onderneming ontstaat voor de administratie het vraagstuk van de samenvattende berichtgeving over het geheel waarbij de consolidatie een belangrijke functie vervult.

Wat dus oppervlakkig gezien een achterstand in de ontwikkeling van de consolidatie zou worden genoemd is in wezen een onvolkomenheid in de uitwerking van het principieel gedefinieerde gebied van de administratieve organisatie: enerzijds de koppeling van de consolidatie aan de externe berichtgeving en niet aan

de berichtgeving in het algemeen, anderzijds een verwaarlozing van de externe berichtgeving als onderdeel van de berichtgeving, die een belangrijk taakelement van de administratie vormt.

Met het vorenstaande moge zijn aangetoond waar onze aandacht in eerste aanleg op moet zijn gericht indien wij het inzicht in de consolidatie willen verdiepen, namelijk op de administratieve organisatie en op de berichtgeving in het algemeen. Indien het vraagstuk aldus wordt benaderd, zal tevens blijken dat enkele problemen die nu consolidatieproblemen worden genoemd niet aldus mogen worden aangeduid omdat het daarbij gaat om vraagstukken van de berekening van waarde en winst.

Ik wil trachten het consolidatievraagstuk vanuit dat gezichtspunt te benaderen.

De organisatie van de administratie moet worden gericht op de voorziening in de behoefte aan informatie. Dat betekent dat voor ieder bedrijfsonderdeel, onverschillig of dit de vorm van een afdeling of van een juridisch zelfstandige onderneming heeft, de vereiste informatie moet worden verschaft en dat aan de hoogste leiding informatie over de totaliteit ter beschikking moet worden gesteld. Hierbij worden wij geconfronteerd met een diversiteit van behoeften. De primaire behoefte is de interne informatie op bedrijfseconomische basis. Hierbij zal een ritme moeten worden gecreëerd dat met de behoefte in overeenstemming is. Voor wat de informatie omtrent kapitaal, vermogen en resultaat betreft zal per bedrijfs- onderdeel en voor de totaliteit een volgtijdelijke reeks van principieel identieke cijfervoorstellingen ontstaan. De laatste in ieder boekjaar stelt de interne jaarrekening voor. Op elk moment in deze reeks komt het consolidatievraagstuk aan de orde. Naast de behoefte aan interne informatie bestaat de behoefte aan gegevens voor de externe berichtgeving van ieder van de juridisch zelfstandige bedrijfs- onderdelen, in het bijzonder indien het om buitenlandse deelnemingen gaat. Juridische structuur, wettelijke voorschriften en gewoonten van de landen zullen hier hun invloed doen gelden. Voor de topleiding is de behoefte ontleend aan de verantwoordingsplicht en de prospectief gerichte voorlichting van de kapitaalmarkt uitmondend in de jaarrekening met toelichting van de moedermaatschappij. Ook hier hebben wij met het consolidatievraagstuk te maken. De vraag of in de publikatie naast de geconsolideerde rekening ook de officiële balans en resultatenrekening moeten worden opgenomen is van een aard die een afzonderlijke behandeling rechtvaardigt.

Tenslotte zij vermeld dat voorzien moet worden in de behoefte aan informatie voor belastingdoeleinden, dat wil zeggen de fiscale jaarrekening van elk van de bedrijfsonderdelen die zelfstandig belastingplichtig zijn en voor de moedermaatschappij.

Consolidatie is dus niet een van tijd tot tijd opkomend technisch probleem maar een organisatievraagstuk van de eerste orde, dat alle benodigde informatie op doelmatige wijze beschikbaar komt. De interne informatie zal een bepalende invloed op de administratie hebben, de overige informatie zal aanvullende organisatorische maatregelen nodig maken. Dat betekent dat de administratie, die harmonisch moet passen in de primaire organisatie van de huishouding, in het geval van een concern aan die structuur moet worden aangepast, hetgeen inhoudt dat haar taak ook zal omvatten de verschaffing van geconsolideerde informatie. Het is in dit verband interessant om op te merken dat het in de literatuur nogal eens als probleem wordt gesteld hoe moet worden gehandeld indien de boekjaren van

moeder en dochters niet gelijk zijn. Bij een goede organisatie, hetgeen inhoudt informatie omtrent kapitaal, vermogen en resultaat op korte termijn, zullen in een zodanige regelmaat gegevens beschikbaar zijn, dat dochters met afwijkende boekjaren bij de jaarrekening van de moeder geen moeilijkheid opleveren omdat de tussentijdse informatie van die dochters welke samenvalt met het boekjaar van de moedermaatschappij daarvoor zal kunnen dienen. Eigenlijk is er dus slechts sprake van dat één van de tussentijdse consolidaties tot jaarconsolidatie wordt gepromoveerd. Vanuit dat gezichtspunt is „afwijkende boekjaren” geen consolidatieprobleem doch een vraagstuk van administratief organisatorische aard.

Eerder werd opgemerkt dat voor een beeld van de financiële positie en het resultaat een duidelijk inzicht in solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit moet worden gegeven en dat de consolidatie daarbij een onmisbare functie vervult. Gesteld werd dat de consolidatie daarom zowel bij de interne als bij de externe informatie een rol speelt. Het heeft zin nader aan te duiden waarop deze onmisbaarheid is gebaseerd.

Daartoe moge allereerst worden nagegaan over welke gegevens men moet beschikken om vorengenoemd inzicht te krijgen. Voor de beoordeling van de solvabiliteit moet men kennis hebben zowel van de omvang van het eigen vermogen als van het vreemde vermogen. Voor de liquiditeit moet men de splitsing kennen van het kapitaal in vastgelegd en vlottend kapitaal en van het vreemde vermogen in vermogen op lange termijn en op korte termijn. Voor de rentabiliteit behoeft men kennis van het resultaat, van de omvang van de activiteit om het resultaat daaraan te relateren, van het totale vermogen en van het eigen vermogen om de rentabiliteit van het ene zowel als van het andere te kunnen berekenen. Wanneer men nu enkel de beschikking heeft over een balans waarin de post „deelnemingen” en een resultatenrekening waarin het resultaat van de dochtermaatschappijen als zodanig is opgenomen beschikt men slechts over de informatie omtrent het eigen vermogen en het resultaat. Aldus is van een onvolledige berichtgeving sprake en alleen door consolidatie zal in de behoefte, zowel voor interne als externe doeleinden worden voorzien. Door consolidatie toch zal de post deelnemingen en de rekening-courantverhouding met de ondernemingen waarin is deelgenomen, die een verzameling zijn van vastgelegd kapitaal, vlottend kapitaal en vreemd vermogen op lange en korte termijn, voorzover die deelnemingen voor consolidatie in aanmerking komen - waarover later - worden uitgesplitst over de desbetreffende rubrieken. Ten aanzien van de resultatenrekening zal met de post „resultaat dochterondernemingen” dienovereenkomstig worden behandeld. Op deze wijze verschaft de berichtgeving het noodzakelijke inzicht.

In het voorgaande werd gesteld dat men bij ongeconsolideerde informatie over de omvang van eigen vermogen en resultaat is georiënteerd. Opgemerkt moet echter worden dat dit alleen het geval is indien de deelnemingen in de balans van de moedermaatschappij worden opgenomen voor het evenredig deel in het eigen vermogen van de dochterondernemingen en in de resultatenrekening voor dat deel in de resultaten. Men neemt echter in de praktijk nog veelvuldig waar (hetzelfde valt te constateren in de voorschriften in bepaalde landen) dat andere bedragen in de balans en alleen de ontvangen of over het desbetreffende boekjaar te ontvangen dividenden in de resultatenrekening worden opgenomen. Dit is een vraagstuk dat niet ter zake zou doen bij het onderwerp dat ons hier bezig houdt, ware het niet dat de functie van de consolidatie duidelijk moet worden gesteld. Om niet

vooruit te lopen op de andere nog aan de orde komende vraagstukken moeten wij ons hier slechts afvragen of de consolidatie alleen dient voor een beter inzicht dan wel dat van consolidatie ook een andere uitkomst bij vermogen en resultaat het gevolg kan zijn. In ben van mening dat het alleen om een beter inzicht gaat, de uitkomst moet in de officiële en de geconsolideerde jaarrekening gelijk zijn.

Dat men in de Verenigde Staten en in Engeland door middel van toelichting de onvolkomenheden opvangt kan mij als methode niet bevredigen.

Met het vorenstaande zijn twee belangrijke vraagstukken, die men gewoon is als consolidatievraagstukken te behandelen, verbonden, namelijk dat van de intercompany-verhoudingen en het koersprobleem. Hier is mijns inziens niet sprake van consolidatievraagstukken, waarmee nochtans niet is bedoeld iets aan de betekenis van de vraagstukken als zodanig af te doen. Ook indien geen consolidatie plaatsvindt immers zullen de intercompany-winsten toch moeten worden geëlimineerd, zal zorg moeten worden gedragen dat de interne sluitrekeningen met elkaar overeenstemmen en zal het koersprobleem moeten worden opgelost. Deed men dat niet dan zouden noch de opperste leiding noch de lezer van het jaarverslag ten aanzien van vermogen en resultaat een betrouwbare informatie krijgen. Een dergelijke jaarrekening wordt wel verdedigd onder het motto dat deze in overeenstemming is met de juridische verhoudingen. Ik kan mij daarbij niet aansluiten. Ik ben van mening dat de bedrijfseconomische overwegingen moeten domineren mits men niet in conflict komt met de juridische verhoudingen. Bij een officiële jaarrekening die volgens de voorgestane conceptie wordt samengesteld doet zich dat conflict niet voor: zij geeft een beeld van vermogen en resultaat gebaseerd op de juridische verhouding met de dochters onder toepassing van bedrijfseconomisch verantwoorde grondslagen voor de waardering en de resultatenberekening.

Een vraagstuk dat terecht als een consolidatie-vraagstuk wordt beschouwd is de vraag welke deelnemingen voor consolidatie in aanmerking komen. Er bestaat wel geen verschil van mening over het uitgangspunt dat aansluit bij de omschrijving van hetgeen onder een geconsolideerde jaarrekening moet worden verstaan, te weten een jaarrekening van een moedermaatschappij en haar dochterondernemingen alsof deze tezamen één onderneming waren. In de consolidatie zullen daarom worden opgenomen de deelnemingen waarin de moedermaatschappij een bepalende invloed heeft op het beleid en de winstbestemming. Ik ga voorbij aan enige begrijpelijke aanvullende richtlijnen die tot uitzonderingen op dit uitgangspunt leiden. Hier en daar meent men dit uitgangspunt in de praktijk te moeten vertalen in een percentage van deelneming waar beneden geen consolidatie plaatsvindt. Ik meen dat daaraan geen behoefte bestaat anders dan in aansluiting op hetgeen in de voorgaande alinea's in een ander verband is gesteld, namelijk dat niet in conflict mag worden gekomen met juridische verhoudingen. Dat wil hier zeggen dat consolidatie in het algemeen alleen kan plaatsvinden indien de deelneming groter is dan 50 %. Bindende voorschriften inzake een gekwalificeerde meerderheid van aandeelhouders ten aanzien van bepaalde besluiten zou wijziging in dat percentage kunnen veroorzaken.

Met dit vraagstuk is verbonden de vraag wat de plaats is van het minderheidsbelang van derden in de balans. Deze plaats moet zodanig worden gekozen, dat zij in overeenstemming is met het uitgangspunt: de moedermaatschappij vormt met de geconsolideerde dochters een economische eenheid. Dat wil zeggen dat het minderheidsbelang uit dien hoofde het karakter heeft van eigen vermogen. Aan-

gezien anderzijds het direkte verband tussen het eigen vermogen en andere elementen die voor een goed inzicht dienen, zich niet ook tot het minderheidsbelang uitstrekt, verdient het aanbeveling het minderheidsbelang in het cijferbeeld afzonderlijk te vermelden en een plaats te geven tussen „eigen vermogen” en „vreemd vermogen”. Voor wat betreft de resultatenrekening moet analoog worden gehandeld, namelijk zodanig dat het resultaat van de economische eenheid blijkt en overigens het de aandeelhouders en andere winstgerechtigden van de moedermaatschappij toekomende resultaat.

Met betrekking tot de vraag welke deelnemingen in de consolidatie moeten worden opgenomen verdient nog de aandacht hoe in de Verenigde Staten met betrekking tot buitenlandse ondernemingen wordt gehandeld. Daartoe is aanleiding omdat de Amerikaanse literatuur over consolidatie bij ons een belangrijke plaats inneemt en mijns inziens aan de Amerikaanse opvatting een onvoldoende principiële gedachtengang ten grondslag ligt. Ik moge verwijzen naar Accounting research bulletin nr. 43 hoofdstuk 12, dat over „foreign operations and foreign exchange” handelt. Kort samengevat komt de daarin neergelegde aanbeveling neer op een aparte consolidatie van de buitenlandse deelnemingen respectievelijk het achterwege laten van consolidatie indien het deelnemingen in landen met zwakke valuta betreft.

Mijn bezwaar tegen de Amerikaanse opvatting moge ik als volgt toelichten:

Indien in de structuur van de moedermaatschappij een internationale activiteit een normale plaats inneemt en indien het in dat kader past dat zij ook in landen met onzekere valuta opereert dan zal het voor een doelmatig beleid noodzakelijk zijn dat zij de zich daarbij voordoende valuta-vraagstukken weet te hanteren. Indien dit is bereikt moet het probleem ook voor de berichtgeving tot een oplossing zijn gebracht. Ik acht het ondenkbaar dat hetgeen een voldoende basis vormt voor de beleidsbepaling onvoldoende zou zijn voor de berichtgeving. Slechts indien bij de buitenlandse dochter door de valuta-situatie een abnormaal beeld zou ontstaan, bijvoorbeeld in de vorm van overtollige niet transfereerbare liquide middelen, is er aanleiding zich te dien aanzien bij het waarderen op een liquidatie en niet op een continuïteitsstandpunt te stellen. Het gaat hier naar mijn mening om een waarderingvraagstuk, dat niet kan worden opgelost door aan de berichtgeving een bepaalde vorm te geven.

Wij hebben in Nederland geen voorschriften voor de berichtgeving van holding maatschappijen indien wij althans afzien van de bepalingen in het Wetboek van Koophandel dat deelnemingen en vorderingen op ondernemingen waarin is deelgenomen afzonderlijk in de balans moeten worden vermeld en dat moet worden toegelicht naar welke maatstaf de waardering heeft plaats gevonden. Bij de studie die met betrekking tot de jaarverslaggeving in diverse gremiums plaats vindt zal aan de berichtgeving van holding maatschappijen afzonderlijk aandacht moeten worden besteed.

Zonder tot bindende voorschriften te komen en met begrip voor het feit, dat steeds varianten in de wijze van berichtgeving zullen bestaan hetgeen niet bezwaarlijk is mits in het jaarverslag wordt vermeld hoe de samenstelling heeft plaatsgevonden, zal het doelmatig zijn, gebaseerd op de Nederlandse opvattingen, de casuïstiek uit het consolidatievraagstuk te elimineren. Moge in de plaats van een vrijwillige keuze uit een aantal technische mogelijkheden ten aanzien van de vorm van de berichtgeving, een bedrijfseconomisch uitgangspunt worden gecre-

eerd met een aanbeveling ten aanzien van de te volgen methode; met andere woorden „moge een gebondenheid uit overtuiging ontstaan” en niet een keurslijf op grond van een voorschrift.

Het consolidatie-vraagstuk als onderdeel van de interne en externe berichtgeving is naar mijn overtuiging niet los te maken van de berichtgeving als bedrijfs-economisch en organisatorisch vraagstuk. Het deelt daardoor mee in de betekenis van de informatieverschaffing in het algemeen. Het is daardoor van groot belang voor hen die de verantwoordelijkheid voor de berichtgeving dragen. Daarbij mag de betekenis voor de accountant niet onvermeld blijven in verband met diens functie met betrekking tot de berichtgeving. Het zou de accountant in de beroepsuitoefening een grote steun zijn indien hij zich ook op dit gebied geschraagd zou weten door grondslagen.

Ik geef nu gaarne het „woord” aan de andere schrijvers om enige interessante vraagstukken met betrekking tot de consolidatie nader te belichten.